

FRAZEOLOGIK TIL BIRLIKLAR TARKIBIDA MOTAM LEKSIKALARINING O'RNII VA MOTAM BILAN BOG'LIQ TASVIRIY VOSITALAR (O'ZBEK VA NEMIS TILLARI MISOLIDA)

РОЛЬ ЛЕКСИКИ СКОРБИ В СОСТАВЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ И ОБРАЗНЫЕ СРЕДСТВА, СВЯЗАННЫЕ С МОУРТОМ (НА ПРИМЕРЕ УЗБЕКСКОГО И НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКОВ)

THE ROLE OF MOURNING LEXIS IN THE STRUCTURE OF PHRASEOLOGICAL UNITS AND FIGURATIVE MEANS RELATED TO MOURNING (ON THE EXAMPLE OF THE UZBEK AND GERMAN LANGUAGES)

Zamira Xusanova Ma'rufjon qizi

Annotatsiya *Bu tezisda o'zbek va nemis tillaridagi frazeologik birliklar tarkibida motam leksikalarining o'rne, ularning semantik va madaniy xususiyatlari har tomonlama tahlil qilinadi. Tadqiqotda motam bilan bog'liq frazeologik birliklar xalqning dunyoqarashi, diniy e'tiqodi, urf-odatlar va badiiy tafakkuri bilan uzviy aloqada shakllanishi ko'rsatiladi. O'zbek tilidagi "motam tutmoq", "ko'ngli qora bo'lish", "dog' tushmoq" kabi iboralar xalqning ruhiy kechinmalarini, ijtimoiy birdamligini ifodalasa, nemis tilidagi "in tiefer Trauer sein", "sein Herz ist gebrochen" kabi frazeologizmlar shaxsiy qayg'u va ruhiy iztirobni ifoda etadi. Tadqiqot natijalari frazeologik birliklarning lingvomadaniy mohiyatini ochishda, shuningdek, milliy tafakkur va metaforik ifoda vositalarining qiyosiy tahlilida muhim ahamiyatga ega.*

Kalit so'zlar: frazeologizm, motam leksikasi, lingvomadaniyat, semantika, metafora, o'zbek tili, nemis tili, milliy tafakkur.

Аннотация: *В данном тезисе рассматривается место и роль траурной лексики в составе фразеологических единиц узбекского и немецкого языков. Анализ проводится с точки зрения семантических, культурных и художественных особенностей данных выражений. Отмечается, что траурная лексика в фразеологических единицах отражает мировоззрение народа, его религиозные верования, традиции и коллективные чувства. Например, узбекские выражения «motam tutmoq», «ko'ngli qora bo'lish» передают коллективные эмоции и духовные ценности, тогда как немецкие фразеологизмы «in tiefer Trauer sein», «sein Herz ist gebrochen» отражают личные психологические переживания. Результаты исследования важны для изучения лингвокультурных особенностей фразеологии и понимания национального образа мышления.*

Ключевые слова: фразеологизм, траурная лексика, лингвокультура, семантика, метафора, узбекский язык, немецкий язык, национальное мышление.

Abstract: *This thesis examines the role and significance of mourning-related vocabulary within the phraseological systems of the Uzbek and German languages. The study explores the semantic, cultural, and artistic features of these idiomatic expressions, emphasizing how mourning concepts reflect each nation's worldview,*

religious beliefs, and emotional perception. Uzbek idioms such as “*motam tutmoq*” (to mourn), “*ko’ngli qora bo’lish*” (to be in sorrow), and “*dog’ tushmoq*” (to be emotionally hurt) embody collective emotions and moral unity, while German expressions like “*in tiefer Trauer sein*” (to be in deep mourning) and “*sein Herz ist gebrochen*” (his heart is broken) highlight individual psychological experiences. The findings contribute to a deeper understanding of the linguistic and cultural aspects of phraseology and reveal the reflection of national mentality through metaphorical means.

Keywords: phraseology, mourning vocabulary, linguistic culture, semantics, metaphor, Uzbek language, German language, national mentality.

Til - xalqning ruhiyati, tafakkuri va dunyoqarashining oynasidir. Har bir xalq o’zining tarixiy tajribasi, madaniy qadriyatlari, diniy e’tiqodi va ijtimoiy hayot tarzini tili orqali ifodalaydi³⁴. Tilning eng boy qatlamlaridan biri bo’lgan frazeologiya inson hayotining barcha sohalarini, xususan, quvonch va motam, hayot va o’lim kabi chuqur ma’naviy tushunchalarni o’zida mujassam etadi. Shu bois frazeologik birliklar nafaqat til tizimining bir bo’lagi, balki xalqning ruhiy dunyosi, milliy tafakkuri va axloqiy qadriyatlarini ifodalovchi madaniy belgidir.

Motam leksikasi til tizimida alohida semantik qatlamni tashkil etadi. U insonning qayg’u, yo’qotish, sog’inch, achinish kabi his-tuyg’ularini ifodalovchi vosita sifatida shakllanadi. Har bir tilda motamga oid tasviriy birliklar xalqning dunyoni idrok etish usuli, diniy qarashlari va marosimiy an’analariga ko’ra turlicha ma’no yukiga ega bo’ladi. Masalan, o’zbek tilida motam holati ko’proq jamoaviy his-tuyg’u, diniy marosim va milliy odatlar orqali ifodalanadi. “Ko’ngli qora bo’lish”, “motam tutmoq”, “ko’zni yoshga to’ldirmoq” kabi iboralar xalqning o’zaro hamdardlik, sabr va taqdirga bo’lgan munosabatini ifodalaydi.

Nemis tilida esa o’lim va motam bilan bog’liq frazeologizmlar shaxsiy kechinmalar, ruhiy iztirob va ichki og’riqni aks ettiradi. “In tiefer Trauer sein” (chuqur motamda bo’lish), “sein Herz ist gebrochen” (yuragi sinmoq) kabi iboralar individual psixologik holat va his-tuyg’ularni ifodalaydi. Bu farqlar har ikki xalqning dunyoqarashi, madaniy qadriyatlari va hayot falsafasidagi o’ziga xosliklarni ko’rsatadi.

Frazeologik birliklar tarkibidagi motam leksikasini tahlil qilish tilshunoslikning bir necha yo’nalishlarini semantika, stilistika, lingvomadaniyat va psixolingvistika bilan uzviy bog’laydi. Mazkur masalani o’rganish tildagi ramziy ma’nolar, metaforalar va tasviriy vositalar orqali xalqning hissiy-madaniy tafakkurini ochib berishga xizmat qiladi. Shuningdek, o’zbek va nemis tillarining motam bilan bog’liq frazeologik birliklarini qiyosiy tahlil qilish xalqlararo madaniy aloqalarni chuqurroq anglashga, tarjima jarayonida milliy-madaniy konnotatsiyalarni to’g’ri ifodalashga yordam beradi.

O’zbek tilida motam leksikasi ko’proq diniy, axloqiy va milliy an’analar bilan chambarchas bog’liqdir. Bu xalqning qadimiy e’tiqodlari, marosimlari va ijtimoiy qadriyatlarida motamning chuqur ramziy ma’noga ega ekanligi bilan izohlanadi.

1. ³⁴ Хожиев А. Tilshunoslik asoslari. – T.: “O’zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 2002. – B.256.

Masalan, “ko’ngli qora bo’lish”, “ko’zni yoshga to’ldirmoq”, “motam tutmoq”, “ko’ngliga dog’ tushmoq” kabi iboralar insonning ruhiy kechinmalarini, ichki iztirobini va jamiyatda qayg’uga bo’lgan umumiy munosabatni ifodalaydi. Ushbu frazeologik birliklarda rang ramzi (qora) motam va g’amni bildiruvchi asosiy belgi sifatida namoyon bo’ladi³⁵. “Qora” so’zi o’zbek madaniyatida og’irlik, g’am, yo’qotish va ruhiy siqilishni ifodalaydi.

Shuningdek, “dog’ tushmoq”, “yuragi ezilmoq”, “jigarini o’rtamoq” kabi ifodalarda metaforik obrazlar insonning ruhiy holatini, azob-uqubatini, yo’qotish iztirobini chuqur tasvirlaydi. O’zbek xalqining mentalitetida motam jamoaviy hodisa sifatida namoyon bo’ladi. Ya’ni, kishi g’amga botganda, butun jamoa, qo’ni-qo’shni, qarindoshlar birgalikda hamdardlik bildiradi. Bu holat til orqali ham ifodalanadi: “birga motam tutmoq”, “ko’nglini ovutmoq” kabi iboralar shaxsiy emas, balki kollektiv empatiyani aks ettiradi.

Nemis tilida esa motam ifodalovchi frazeologizmlar asosan individual his-tuyg’ular, ruhiy og’riq va psixologik jarayonlarni yoritishga qaratilgan. Masalan, „in tiefer Trauer sein“ (chuqur motamda bo’lish), „sein Herz ist gebrochen“ (yuragi sinmoq), „Schmerz des Verlustes“ (yo’qotish og’rigi), „Tränen des Leids“ (iztirob ko’z yoshlari) kabi iboralar nemis xalqining motamni insoniy tajriba, ruhiy sinov sifatida qabul qilishini ko’rsatadi. Ushbu iboralarda yurak, ko’z yosh, og’riq, sokinlik kabi obrazlar orqali shaxsiy qayg’u, ruhiy sinish va ichki iztirob ifodalanadi.

Nemis madaniyatida motam ko’proq shaxsiy refleksiya jarayoni sifatida tushuniladi. Ya’ni inson o’z yo’qotishini ich-ichidan kechiradi, uni tashqi marosim bilan emas, balki ichki his-tuyg’ular orqali ifoda etadi. Shu sababli nemis frazeologiyasida ruhiy jarayonlarni tasvirlovchi metaforalar ustunlik qiladi.

Taqqoslash natijasida aniqlanishicha, o’zbek tilida motamga oid frazeologizmlar diniy-falsafiy va jamoaviy hissiyotlarga asoslangan bo’lsa, nemis tilidagi frazeologik birliklarda shaxsiy kechinmalar va psixologik iztiroblar markaziy o’rin egallaydi. O’zbek tili motamni taqdir, sabr, hamjihatlik bilan bog’lasa, nemis tili esa uni og’riq, yo’qotish, ichki sinish orqali ifodalaydi.

Bu ikki tildagi frazeologik birliklarni qiyosiy o’rganish xalqning lingvomadaniy tafakkurini, metaforik dunyoqarashini va emotsional ifoda usullarini chuqur anglash imkonini beradi. Shu bilan birga, bu tahlil tarjima amaliyotida ham muhim ahamiyatga ega bo’lib, milliy va madaniy konnotatsiyalarni to’g’ri yetkazishga xizmat qiladi.

Motam leksikasi frazeologik birliklar tarkibida xalq madaniyati, dunyoqarashi va ruhiy kechinmalarining ajralmas qismi sifatida namoyon bo’ladi. Bu leksik qatlam tildagi ramziy ma’nolar, metaforik ifodalar va obrazli tasvirlar orqali insonning qayg’u, yo’qotish va iztirob holatini badiiy tarzda yoritadi. Har bir xalq o’zining tarixiy, diniy va madaniy qadriyatlariga tayanib, motam tushunchasini turlicha anglaydi va uni tilda o’ziga xos tarzda ifodalaydi.

O’zbek va nemis tillaridagi motam leksikasini qiyosiy tahlil qilish natijasida aniqlanishicha, har ikki tilda ham motam tushunchasi inson ruhiy olamining muhim qismi sifatida talqin qilinadi, biroq uning ifoda shakli va semantik yo’nalishi madaniy

³⁵ Bozorov U. Frazeologik birliklarning lingvomadaniy talqini. – T.: “Fan”, 2015. – B.142.

kontekstga bog'liq tarzda farqlanadi. O'zbek tili motamni birlik va sabr, nemis tili esa iztirob va ichki tajriba orqali ifodalaydi.

Shu jihatdan, frazeologik birliklarni lingvomadaniy nuqtayi nazardan o'rganish nafaqat tilshunoslik uchun, balki madaniyatlararo kommunikatsiya, tarjima amaliyoti, psixolingvistika va milliy tafakkur tadqiqotlari uchun ham muhim ilmiy asos yaratadi. Mazkur mavzu bo'yicha tadqiqotlar tilda yashiringan ramziy ma'nolarni ochish, millatlararo ma'naviy yaqinlikni anglash va madaniy o'ziga xoslikni qadrlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdurahmanova N., Bozorov U. Comparative Study of Phraseological Units in Uzbek and German Languages. – T.: “Fan va texnologiya”, 2020. – P.178.
2. Bozorov U. Frazeologik birliklarning lingvomadaniy talqini. – T.: “Fan”, 2015. – B.142.
3. Dobrovol'skij D., Piirainen E. Figurative Language: Cross-cultural and Cross-linguistic Perspectives. – Amsterdam: Elsevier, 2005. – P. 264.
4. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1982. – S.340.
5. Phraseology: An International Handbook of Contemporary Research / ed. by H. Burger, D. Dobrovol'skij, P. Kühn, N.R. Norrick. – Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2007. – P. 1248.
6. Абдурахманова Н. Фразеологизмларнинг миллий- маданий хусусиятлари. – Т.: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 2018. – B.112.
7. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1996. – С.381.
8. Мудрик А.В. Социализация человека: учеб. пособие для студентов высш. учеб. зав. / А.В. Мудрик. – 2-е издание., испр. и доп. – М.: Издательский центр “Академия”, 2006. – С.304.
9. Ходжаев Б.Х. Pedagogik aksiologiya. – T.: “Fan va texnologiya”, 2012. – B.16.
10. Хожиев А. Tilshunoslik asoslari. – T.: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 2002. – B.256.
11. Шмелёв Д.Н. Русская фразеология: системные отношения, семантика и структура. – М.: Наука, 1977. – С.287.